

Editörler
Alev DURAN
Gökçen ÇATLI ÖZEN

**TARİH,
SOSYOLOJİ VE
ANTROPOLOJİ
BAĞLAMINDA
İNCELEMELER**

Prof. Dr. Abdülhaluk Mehmet ÇAY önsözüyle

TARİH SOSYOLOJİ VE ANTROPOLOJİ BAĞLAMINDA İNCELEMELER

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Alev DURAN
Dr. Öğr. Üyesi Gökçen ÇATLI ÖZEN

Prof. Dr. Hacı DURAN
Prof. Dr. Mustafa AKSOY
Prof. Dr. Salim GÖKÇEN
Prof. Dr. Sami ŞENER
Prof. Dr. Turan AKKOYUN
Prof. Dr. Veysel BOZKURT
Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ
Doç. Dr. Ahmet OĞUZ
Doç. Dr. Gökhan BOLAT
Doç. Dr. Mustafa GÜÇLÜ
Doç. Dr. Süleyman DOĞAN
Dr. Öğr. Üyesi Alev DURAN

Dr. Öğr. Üyesi Burcu GÜDÜCÜ
Dr. Öğr. Üyesi Çağatay SARP
Dr. Öğr. Üyesi Emrullah TÜRK
Dr. Öğr. Üyesi Ergenekon SAVRUN
Dr. Öğr. Üyesi Gökçen ÇATLI ÖZEN
Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt YILMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Murat ÇAY
Dr. Öğr. Üyesi Nuran KILAVUZ
Dr. Araş. Gör. Büşra HALİS ÖZTÜRK
Dr. Mutlu ÖZGEN
Öğr. Gör. İkbâl VURUCU
Araş. Gör. Tuğçe CELEP
Uzm. Uğur Berk KALELİOĞLU

Hiperyayın 698
Araştırma- İnceleme

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Alev DURAN-Dr. Öğr. Üyesi Gökçen ÇATLI ÖZEN

Genel Yayın Editörü

Hatice BAHTİYAR

Mizanpaj

Senem ILGIN

Kapak Tasarım

Kenan TEMİZEL

Yayıncı Sertifika No: 16680

ISBN: 978-625-7845-55-7

e- ISBN: 978-625-7845-56-4

1. Baskı: İstanbul, 2020

Copyright© Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın telif hakları, 5846 sayılı yasanın hükmüne göre, kitabı yayımlayan Hiperlink Eğitim İletişim Yay. Gıda. San. ve Tic. Ltd. Şti. ve Dr. Öğr. Üyesi Alev DURAN- Dr. Öğr. Üyesi Gökçen ÇATLI ÖZEN'e aittir. Yayımcının ve yazarın izni olmaksızın elektronik ve mekanik herhangi bir kayıt sistemi veya fotokopi ile çoğaltılamaz, kopyalanamaz. Ancak kaynak gösterilerek kısa alıntı yapılabilir.

*Kitap içerisinde yer alan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
Yayınevi uluslararası bir yayınevidir.*

Tarih, sosyoloji ve antropoloji bağlamında incelemeler / ed. Alev Duran, Gökçen Çatlı Özen.
- İstanbul: Hiperyayın, 2020.

604 s.: fotoğ., tbl., şkl.; 21 cm. — (Hiperyayın Araştırma-İnceleme; 698)
Kaynakça bölüm sonlarındadır.

ISBN: 978-625-7845-55-7

e-ISBN: 978-625-7845-56-4

1. Tarih 2. Sosyoloji 3. Antropoloji I. Eser adı II. Dizi

D16.166 .T37 2020 901 TAR 2020

Baskı-Cilt: Yalın Yayıncılık-Sertifika No: 44154

GENEL SATIŞ PAZARLAMA VE YAYINEVİ

Hiperlink Eğt İlet. Yay. Gıda San. ve Paz. Tic. Ltd. Şti

Tozkoparan Mah. Haldun Taner Sok. Alparslan İş Merkezi

No: 27 Kat: 6 D: 21 Merter- Güngören / İstanbul

Telefon: 0212 293 07 05-06 Faks: 0212 293 56 58

www.hiperlink.com.tr / info@hiperlink.com.tr

Dr. Alev DURAN

İlk ve ortaöğretimini Ankara'da tamamlayan yazar, üniversiteyi 2010 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde okumuş ve aynı yıl eğitim tarihi çalıştığı yüksek lisansına başlayarak 2012'de tamamlamıştır. Ardından Erciyes Üniversitesi Tarih bölümü Yakınçağ bilim dalında başladığı doktora eğitimini 2017 yılında tamamlayarak bilim doktoru unvanını almıştır. Doktora araştırması, Türk Tarih Kurumu tarafından desteklenen Alev Duran, 2015-2017 yılları arasında Macaristan Hükümet Bursu ile Macaristan'da alan araştırması ve dil eğitimi için 2 yıl çalışma yürütmüştür. Yazar, Macaristan Lorand Eötvös Üniversitesi (ELTE) ve Budapeşte Balassi Enstitüsü'nde birer yıl eğitim almıştır. İngilizce ve Macarca bilen Duran, halen İstanbul Aydın Üniversitesi Tarih Bölümünde öğretim üyesi olarak görev almakta ve Türk-Macar ilişkileri ve eğitim tarihi üzerine çalışmaktadır.

Yayımlanan Kitapları:

Meşrutiyet'ten Cumhuriyete Eğitim (1876-1923)

Özdilek Mecmuası

Türk-Macar İlişkilerinde Tayyip Gökbilgin / László Rásonyi ve Tayyip Gökbilgin Mektuplaşmaları

Macar Türkolojisinin Türklük Fikrine Katkısı 1870-1945

Prof. Dr. Abdulhaluk M. Çay 35. Yıl, Armağanı, (ed. Alev Duran)

Türkiye'nin Bölgesel Sorunları- Osmanlı'dan Günümüze- Doğu Akdeniz (ed. Alev Duran)

Türkiye'nin Bölgesel Sorunları- Osmanlı'dan Günümüze- Balkanlar (ed. Alev Duran)

Türkiye'nin Bölgesel Sorunları-Osmanlı'dan Günümüze- Ortadoğu (ed. Alev Duran)

Dr. Gökçen ÇATLI ÖZEN

Yazar ilköğretimini Fransa'da Poitiers ve Paris'te, liseyi İstanbul Saint-Benoit Kolejinde, lisansını İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Fakültesi Fransız Dili Eğitimi bölümünde, yüksek lisansını ve doktorasını Yeditepe Üniversitesi Sosyal Antropoloji bölümünde tamamlamıştır. Yüksek lisans tezi Alevi-Sünni evlilikleri üzerinedir. Doktora tezi ise, kent kültüründeki Aleviler ve cemevleri üzerinedir. Her iki çalışma, alanında bir ilki temsil etmektedir. Yayımlanmış kitapları, makaleleri, saha çalışmaları ve köşe yazıları bulunmaktadır. Halen İstanbul Aydın Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesinde Dekan Yardımcısı ve Sosyoloji Bölümü Dr. Öğr. Üyeliği görevine devam etmektedir. Çalışma alanı kültür kapsamı içerisinde antropoloji ve sosyolojidir. İngilizce ve Fransızca bilen Çatlı Özen evli ve bir çocuk annesidir.

Yayımlanan Kitapları:

Kültürel Antropoloji (Editör-Bölüm yazarı)

Sosyal Antropoloji (Bölüm yazarı)

Prof. Dr. Abdulhaluk M. Çay 35. Yıl, Armağanı (Bölüm yazarı)

Türkiye'nin Bölgesel Sorunları-Osmanlı'dan Günümüze-Ortadoğu (Bölüm yazarı)

Eğitim Antropolojisi (Bölüm yazarı)

Ergenlerde İnternet Bağımlılığının Depresyon ve Anksiyete Üzerindeki Etkisi (Editör)

Babam Çatlı (Yazar)

Çatlı Reis (Yazar)

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ 9

1. BÖLÜM

TOPLUM BİLİM ARAŞTIRMALARI AÇISINDAN TARİH VE SOSYOLOJİ İLİŞKİSİ

Tarih ve Sosyoloji İlişkisi..... 11

Dr. Öğr. Üyesi Burcu GÜDÜCÜ

Tarih ve Sosyoloji İlişkisinin Zorunluluğu 32

Prof. Dr. Mustafa AKSOY

Gündelik Hayat Sosyolojisinin Tarihsel Arka Planı: Kuramsal

Bir Yaklaşım 44

Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt YILMAZ

Toplumbilim Araştırmalarında Sosyoloji ve Tarih 68

Prof. Dr. Mustafa AKSOY

Tarih Bilimine Yardımcı Bilim Dalı Olarak Sosyoloji..... 117

Dr. Öğr. Üyesi Alev DURAN

2. BÖLÜM

TARİH SOSYOLOJİSİ ALANINDA GÖRÜŞ VE YÖNTEMLER

Sabri F. Ülgener Sosyolojisine Genel Bir Bakış 127

Dr. Öğr. Üyesi Çağatay SARP

Anadolu'dan Bir Bilim İnsanı "Ayaklı Kütüphane":

Kırzioğlu (10 Mart 1917-10 Şubat 2005)..... 142

Prof. Dr. Turan AKKOYUN

Tarih Sosyolojisinde Antipozitivist Yönelimler:

Şahıslar ve Ekoller Üzerine Bir Değerlendirme 163

Uzm. Uğur Berk KALELİOĞLU

3. BÖLÜM

MODERN EĞİTİMDE TARİH VE SOSYOLOJİNİN KULLANIMI

Tarihin Kötüye Kullanımı: Gerçeklik ve Yorum 178

Öğr. Gör. İkbal VURUCU

Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Halk Eğitimi Alanında

Görülen Gelişmelerin Değerlendirilmesi.....207

Doç. Dr. Mustafa GÜÇLÜ

Modern Eğitim Tarihi ve Sosyolojinin Kullanımı..... 233

Doç. Dr. Süleyman DOĞAN

4. BÖLÜM

TARİH SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ ÜZERİNE GÖRÜŞ VE YÖNTEMLER

Sosyal Bilimlerde Üç Paradigma: Modernist, Post-modernist, Sentez
Görüş ve Yöntemler 275

Araş. Gör. Tuğçe CELEP

Şemsettin Sami’ye Göre Dünyada Yaşayan Bazı Irkların

Antropolojik Özellikleri: Kafkas, Moğol, Zenci ve Amerikanlar ...299

Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ-Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Murat ÇAY

Sosyal Teorilerin Tarihleri 315

Prof. Dr. Hacı DURAN

İbrahim Hakkı Konyalı’nın Eserlerinde Tarih ve Folklor İlişkisi... 329

Dr. Mutlu ÖZGEN

5. BÖLÜM

SOSYOLOJİNİN VE ANTROPOLOJİNİN TARİH ARAŞTIRMALARINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

Sosyoloji, Antropoloji ve Tarihin Toplum Bilim Araştırmalarındaki
Ortaklığı 389

Dr. Öğr. Üyesi Gökçen ÇATLI ÖZEN

Sosyolojinin ve Antropolojinin Tarih Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi.....	410
<i>Dr. Öğr. Üyesi Ergenekon SAVRUN</i>	

6. BÖLÜM

SOSYOLOJİ BİLİMİ ALANINDA GÜNCEL ÇALIŞMALAR

Hukukun Sosyalleşmesi ve Alternatif Hukuk Anlayışına İhtiyaç..	424
<i>Prof. Dr. Sami ŞENER</i>	

Covid-19 Küresel Salgını ve Yaşlıların Salgın Deneyimi	448
<i>Dr. Öğr. Üyesi Emrullah TÜRK</i>	

CİNSİYETE GÖRE DEĞERLERDE FARKLILAŞMA.....	474
<i>Dr. Araş. Gör. Büşra HALİS ÖZTÜRK-Prof. Dr. Veysel BOZKURT</i>	

7. BÖLÜM

TARİH BİLİMİ ALANINDA GÜNCEL ÇALIŞMALAR

Türk ve Yunan Tarihçiliği Açısından Pontus Meselesi.....	499
<i>Prof. Dr. Salim GÖKÇEN</i>	

Albay V. P. Liakhov'un Komutasında Fars Kazak Tugayı ve Meşrutiyet Hareketleri (Rusça Kaynaklara Göre).....	517
<i>Doç. Dr. Gökhan BOLAT-Elhan ALLAHVERDİYEV</i>	

Islahat Fermanı'ndan Sonra Ağrı ve Çevresinde Ermeni Faaliyetleri...	537
<i>Doç. Dr. Ahmet OĞUZ</i>	

Tanzimat Fermanı'nın İlanıyla Başlayıp İkinci Meşrutiyet ile Devam Eden Kadının Sosyalleşme Hareketleri.....	552
<i>Dr. Öğr. Üyesi Nuran KILAVUZ</i>	

Muhammed Musaddık'ın Devrilmesinin Türk Basınındaki Yansımaları.....	577
<i>Doç. Dr. Gökhan BOLAT-Hayrettin YILMAZ</i>	

ÖN SÖZ¹⁻²

Tarih bilimi bilindiği gibi geçmişten günümüze toplumsal olayları yer, zaman ve olayın kahramanları etrafında inceleyen bir bilim dalı olarak ifade edilmiştir. Destani ve romantik bir tarih anlayışı olarak nitelendireceğimiz bu anlayış, 19. yüzyılda tarihi olayların sebep ve sonuçları araştırılarak, günümüzdeki bilimsel tarih anlayışının şekillenmesiyle büyük bir değişikliğe uğramıştır.

Gerçek manadaki tarih bilimi anlayışı, bu büyük değişiklikle şekillenmeye ve olgunlaşmaya başlamıştır. 19. yüzyıldan itibaren oluşan bu tarih anlayışı ile milletler, temsil ettikleri kültürlerin ve varlıkların tarihi kökleri, destan ve efsanelerin anlatımı dışında toplumsal bilimlerden felsefe, sosyoloji, antropoloji, arkeoloji, dil ile edebiyat, din bilimi, coğrafya ve bunlar gibi bilim dallarından da beslenerek milletlerin tarihi geçmişi daha gerçekçi ve açık bir biçimde ortaya konulmuştur.

Dr. Alev DURAN ve Dr. Gökçen ÇATLI ÖZEN'in fikri editörlüğünde oluşan ve değerli bilim insanlarımızın katkılarıyla tamamlanan çalışma, bu açıdan büyük değer taşımaktadır. Yedi bölümden oluşan kitap, tarih bilimi açısından olduğu kadar sosyoloji ve antropoloji açısından da kanaatimce önemlidir. Önemlidir çünkü toplum bilimlerinin ortaklaşa hareketi, uzmanlaşmalarının bir gereğidir.

Şunu açık bir şekilde anlamak gerekir ki tarihi değer taşıyan bir sosyal oluşumun ortaya konulabilmesinde, sosyal bilimlerinin tümünün desteğinin sağlanması modern tarih anlayışında olduğu kadar, ona destek veren sosyal bilim dalları için de büyük önem arz eder. Antropoloji ve sosyoloji toplumsal yapıların, değerlerin ve normların nabzını tutan iki bilim dalı olarak bunu tarihten yoksun yapması düşünülemez. O sebeple bu eserin doğumunda, değerli editörlere, Türkiye'nin dört bir yanındaki farklı üniversitelerde görev yapan bölüm yazarlarına ve yayınevine bilim dünyamız adına sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Devlet Eski Bakanı

Prof. Dr. Abdülhaluk Mehmet ÇAY

-
- 1 Kitap kapağındaki isimler akademik unvan ve alfabetik sıraya göre yazılmıştır.
 - 2 Kitap üç farklı sosyal bilim dalının katkılarıyla oluşturulduğundan, çalışmaların alıntı ve kaynak gösterimi serbest bırakılmıştır.

5. BÖLÜM

SOSYOLOJİNİN VE ANTROPOLOJİNİN TARİH ARAŞTIRMALARINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

Sosyoloji, Antropoloji ve Tarihin Toplum Bilim Araştırmalarındaki Ortaklığı

Dr. Öğr. Üyesi Gökçen ÇATLI ÖZEN¹

Giriş

Bilimde süreklilik esastır. Hiçbir şey tek başına -en azından uzun süreli- anlamlı bir bütün ifade etmez. Bir elin beş parmağı misali bilimlerin dirsek temasları benzerlikleri arttıkça daha anlamlı bir bütünü oluştururlar. Çalışmada, büyük oranda ortaklaşa hareket eden sosyal bilim dallarından sosyoloji ve antropolojinin, tarih çalışmalarına katkısı üzerinde durulmuştur. Böylece sosyal bilimlerdeki ahengin önemi ve bütüncül bakışın elzemliği bir kez daha vurgulanmıştır.

19. yüzyılla birlikte sosyal bilimleri oluşturan disiplinler kendi içlerinde uzmanlaşarak yöntem ve tekniklerini özelleştirmişlerdir. Tarih disiplini ilk, orta, yeni ve yakınçağlara; sosyoloji disiplini sanayi, köy ve iktisat anabilim dallarına; antropoloji disiplini de sosyal kültürel, dil, arkeoloji ve fizik antropolojiye ayrılarak kendi içlerinde uzmanlaşmışlardır. Bu üç bilim kendi içinde uzmanlaştıkça aralarındaki dirsek teması da buna binaen artmıştır. Öyle ki bugün ne sosyolojiyi ne de antropolojiyi tarih biliminden arındırarak, ne de tarihi onlardan soyutlayarak ele almak mümkün değildir. Öte yandan tarih bilimi sadece sosyoloji ve antropolojiyle değil hukuk, sanat tarihi, iktisat, felsefe, psikoloji, edebiyat, siyaset bilimi, istatistik, antroponomi, ekoloji, coğrafya, kimya, epigrafya,

1 İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü Orcid ID 0000-0002-0375-3986 gokcenozen@aydin.edu.tr gokcencatli@gmail.com

nümizmatik, heraldik, paleografya, sicilografya, genoloji, kronoloji ve toponomi benzeri bilim dallarıyla da dirsek temasında bulunmaktadır (Soysal, 2012: 343-404; 364-365). Disiplinler arası dirsek temaslarının, bir uzmanlaşma gereği olduğu ve bilimde ilerleme sağlandıkça aslında her şeyin birbirine bağlı geliştiği anlaşılmaktadır.

Geneli itibariyle sosyal bilimler ailesi tarih, coğrafya, dil bilim, hukuk, siyasi bilimler, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, işletme vb. bilim dallarından oluşsa da öznel yaklaşımına göre sosyoloji ve antropoloji aynı anne ve babadan doğma kız kardeşler iken, tarih onların teyzeleri konumundadır. Antropoloji, sosyoloji ve tarih özdeş aile mensuplarıdır. Çünkü kalıtımsal olarak üçü de birbirine yakın ve birbirini tamamlayan bilim dallarıdır. En bilindik sade anlatımla tarih geçmişin bilimi olarak onların kara kutusudur; sosyoloji ve antropoloji de günümüze büyütle odaklanmaktadır. Tarih bir toplumun yaşadığı ve ardından bir tarihçinin bunları yazıya döküp belgelendirdiği geçmişin izleriyle, sosyoloji ile antropoloji bu zeminin en nesnel biçimde ele alınabilmesi için saha gözlemlerinde bulunan, bunları yorumlayan ve sistematik bilgiyle toplumsal yapının süzgecine sunan bilim dallarıdır. Hiyerarşik açıdan hakkaniyetli bir tarih yazımı için gerçeklerin derinine inen sosyolojik ve antropolojik bakış açılarının kaçınılmaz olduğu söylenebilir. Tarih “olayı” (örneğin savaşı ele alır) sosyoloji bu olayın toplumsal kurumlarda yarattığı “etkiyi-değişimi” inceler (örneğin savaşla birlikte artan toplumsal dayanışmayı), antropoloji de sosyolojiye benzer bir yaklaşımla, küçük ölçekli topluluklardan hareketle derinlemesine gözlem yapar, simgesel unsurlara odaklanır “etnografya yazımı” gerçekleştirir (örneğin savaş hazırlıkları ritüeli). Dolayısıyla aralarındaki dirsek teması, bütüncül bakış açısı için elzemdir, kaçınılmazdır.

Tarih Biliminin Tanımı ve Öncü Kuramcılar Üzerine

Tarih 19. yüzyılın ikinci yarısında bilimselleşmeye başlayarak, belgelere dayanan bilimsel nesnellik kılavuz edildi. Tarih toplumun geçmişte yaşadığı ve toplumsal yapıları etkileyen olayların

belgelere intikal etmiş yazılı verileridir. Belgelere dayandırılmayan veya geçerli sayılabilecek kaynaklarla desteklenemeyen geçmiş, tarih biliminin konusu olarak yer alamaz. Tarihte yaşanan olayların tarih biliminin konusu olabilmesi için delil gerekliliği vardır. O sebeple tarihi yazılı kanıtlar, tıpkı doğa bilimlerinde kullanılan laboratuvar ortamı gibidir. Türk Dil Kurumu'na göre tarih, “toplumları, milletleri, kuruluşları etkileyen hareketlerden doğan, olayları zaman ve yer göstererek anlatan, bu olaylar arasındaki ilişkileri, daha önceki ve sonraki olaylarla bağlantıları, karşılıklı etkilenmeleri ve her milletin kurduğu medeniyeti inceleyen bilimdir (<https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi 01.07.2020). Dolayısıyla tarih, geçmişte kalan insana ve toplumsal olaylara dair yaşanmış konu edinen bilimdir (Doğan, 1996: 11). Tarih açısından toplumsal yaşanmışlık ve gerçekler, bireysel deneyimlere bağlı olarak göreceli olsa da tarih bilimi için bunlar belgelerle kanıtlanmış dolayısıyla toplumsal resmi yapıların çoğunluğunca kabul edilmiş olmak durumundadır. Aksi halde bilimin gereği ıskalanmış olur.

Kafesoğlu, tarihin bilim olarak ele alınmasının, ancak tarih biliminin sistemleştirilmesiyle mümkün olabileceğini belirtir:

“Bilgi, bir sisteme, bir düzene bağlanmaksızın karma karışık şeylerdir. Bu bilgiler tasnif edilip sistemleştirilir, o bilgilerin kaynakları, oluş tarzları belirli kanunlara bağlanırsa o vakit ilim olur. Bilgi vuzuhsuz (açıklıktan yoksun), ilim ise kesin ve açıktır. İlimin ikinci karakteri her zaman için aynı gerçeği ifade etmesi, yer ve zaman farkı gözetmemesidir. Bilginin ise böyle bir vasfı yoktur. İlim etrafımızda gördüğümüz sırasız, tertipsiz ve ilgisiz olan bilgilerin zamanla sistemli hale sokulması, bir takım değişmez kanunlar mahiyetine girmesidir. İnsanların yaptıkları da aynı şekilde kesin kanunlara bağlanabilirse ilim olur, aksi takdirde bunlar bilgidir. İnsanların yaptıklarında tabiat hadiseleri kadar açıklık ve katiyet bulunmadığından, kesinlik kıstası tarihte

mevcut değildir. Şu hâlde tarih ilim olamaz denilebilir. Ancak tarihi ilim olarak ele almak, tarih bilgilerimizi sistemleştirmek mümkündür. Zaten tarihî olaylar bir sisteme başlanırsa ilim olur. Şu hâlde tarihin, konusunu insanın teşkil ettiği gelişmelere ait bütün bilgileri toplaması, araştırması, tanzim etmesi, bunları yaparken ilmî tenkidin ve metodun belirli kurallarına uyması gerekir. Çünkü ancak böylece bir bilim olur” (Kafesoğlu, 1972: 3).

Etimolojik açıdan Grekçede *istoria*, Latince *historia* sözcüklerinden türeyerek batı dillerine *history*, *histoire* olarak geçen *tarih* kelimesi ilk kez Heredot (MÖ 484-425) tarafından *istoria* olarak kullanılmıştır. Heredot kelimeyi sadece doğal olaylara ilişkin birikim bilgisi anlamı ile sınırlamayıp, insanların ve insan topluluklarının başından geçenleri kaydetme yoluyla edinilen bilgi manasında ele almıştır. Onun ilk tarihçi ve ilk antropolog olarak anılmasının sebebi, *Tarihler* adlı dokuz eserini ele alış biçimidir. Çalışma, Yunanlılar ve Pers İmparatorluğu arasında geçen Greko-Pers Savaşları üzerinedir. Heredot bu gayeyle yolculuklara çıkmış ve elde ettiği bilgileri, gözlemleri yerlilerin bakış açısıyla aktararak tarih yazımında farklılık yaratmıştır. Antropolojik açıdan katılımcı gözlem tekniğini kullanmasıyla, etnografyanın ilkinin gerçekleştirdiği söylenebilir. Heredot’un yaklaşımına göre o tarihi, insanların yaptıklarının zamanla sönüp gitmemesi, Hellenler’in ve Barbarların, özellikle neden birbirlerine karşı savaşlar yaptıklarını bildirmek için yazmaktadır (Özbaran, 1990: 2). Heredot, yüzyıllar sonra bilim dallarına dönüşecek olan tarihle antropolojiyi harmanlayarak, birbirlerini ne denli tamamladıklarını öngören ilk toplumbilimcidir. Antropoloji de birebir deneyim elde eden bir sentezcidir. Bu yaklaşıma göre tarih, bir toplumun kendi farkındalığını oluşturmak için geçmiş deneyimlerden elde ettiği birikimleri derleyen toplumsal bir kara kutudur.

Hikayeci tarih yazıcılığını başlatan Heredot, tarih kelimesini, “İnsan topluluklarının başından geçenleri, kaydetmesi yoluyla or-

taya çıkan bir bilgi” anlamında kullanarak tarihle sadece antropolojiyi değil sosyolojiyi de buluşturmuştur. Tanık olunan ve haber alınan şeylerin anlatılması anlamına gelen “İstorias Apodesis” adlı kitabında Heredot, farklı bir teknik kullanarak hikayeci (rivayetçi) tarih yazıcılığındaki olayları aktarırken yer ve zaman hususlarını betimlemişse de tarihi olaylar arasındaki sebep sonuç ilişkisi kurmamıştır. Yerli halktan edindiği ve duyduğu bilgileri olduğu gibi aktararak bunları tarafsızca ve şahsi eleştiride bulunmadan işlemiştir. Çünkü Heredot için istoria, toplumsal sözlü gelenekle aktarılan ve araştırmacının yerli halkla deneyim kurarak elde ettiği tanıklığa dayalı insani toplumsal olayları aktarma ve kaydetme yoluyla edinilen bilgilerdir. Heredot’un yaklaşımının günümüz tarih yazıcılığına uyarlanması ise Thukidides (MÖ 472-400) tarafından sağlanmıştır. Thukidides, istorianın sadece aktarmadan ve kaydetmeden ibaret olmadığını fakat aynı zamanda geçmişte kalan bireysel ve toplumsal olayları değerlendirme ve yorumlama işi olduğunu eklemiştir. Bu yaklaşımla istoria günümüzdeki tarih sözcüğünün yüklendiği anlamla daha çok bütünleşmiştir (Doğan, 1996: 17-18). Böylece tarih bilimi, sosyoloji ve antropolojinin saha gözlemlerinde yerliden elde edilen bilgileri, yorumlama tekniğiyle zenginleştirerek bir ortak bağda buluşmuştur.

Tarih üç ayaklıdır: Tarihi olay, tarihi yaşayan tanıklar ve tarihi olayı aktaran tarihçi. Bu üç ayağı tarih felsefesi bağlamında ele alan ilk önemli sosyal bilimci Ebu Reyhan El-Birûnî’nin devamcısı sayılan İbni Haldun’dur (1332-1406). O 14. yüzyıl geleneksel çağın düşünürü olsa da Batı’nın modern dönem toplumbilim çalışmalarına dört asır evvel Kitâbu’l-İber adlı kitabıyla katkı sağlaması bakımından önemlidir. Kendisi Kuzey Afrika’daki Berberiler üzerine yürüttüğü antropolojik çalışmasıyla, Batı’da Aydınlanma dönemiyle kuramsal bir nitelik kazan bilim dalını müjdelemiştir. Batı’da antropoloji ve sosyoloji, felsefenin bir türevi olarak doğmuş ve gelişmişken, İbni Haldun’un toplumbilim anlayışı tarih bilimine dayalıdır. İbni Haldun’a göre insan, doğası gereği toplumsaldır ve bir arada yaşamanın sonucunda “ortak kültür” biçimi

olan *umranın* ve “benzerlikle ortak amaçlardan doğan toplumsal dayanışmanın” *asabiyyeyi* meydana getirdiğini belirtir (Gültekin, 2016: 281-284). Tarih aktarıcısının önemine değinen İbni Haldun, tarihçileri eleştirmektedir. Ona göre klasik tarihçiler, tarihsel olayları aktarırken yeterince titiz davranmamakta, olayların belgelendirilmesinde yalnızca daha önceki tarihçilere göndermelerde bulunmaktadır. Açıklamasına göre nasıl ki doğa olguları arasında nedensellik var ise toplumsal olgu ve olaylar arasında da bir nedensellik vardır. Tarihsel olayların temel kaynağı insandır, toplumdur, toplumsal yapılardır. O sebeple tarih yazıcılığı, tarihsel bir olayı hikâyeye etme, anlatma değildir. Bunun ötesinde, tarihsel olayın meydana gelme biçimi, nedeni ve yorumlanması tarihçinin görevidir. Bu da *umran* adını verdiği sosyoloji ilmiyle mümkün olmaktadır. Buna göre *umran* yani sosyoloji, toplumsal değişimle birlikte toplumsal yapılarda meydana gelen olguları da çalışan bir bilimdir. İbni Haldun’a göre bir toplumun tahlili, tarihi evrimini anlamakla başlar. O toplumların evrimsel olarak iki evreden geçtiğini belirtir: *bedevi* yani nüfusça az olan, kan bağına dayalı, yerleşik olmayan, hayvancılıkla, tarımla uğraşan geleneksel evre ve *hadari* yani devletin kurulmasıyla yerleşik hayata geçen, çok nüfuslu çağdaş evre. Bedevilerde, sosyo-kültürel benzerlik ve çıkar ortak olduğundan, toplumsal dayanışma yani *asabiyyenin* güçlü olmasına karşın, *hadarilikte* farklılıklardan dolayı bunun bireysel çıkarlara hizmet ettiğini belirtir. İbni Haldun bir toplumu yorumlarken bunu yaşadığı coğrafyadan ve iklim koşullarından bağımsız ele almaz. Çünkü ona göre insan, yaşadığı coğrafyanın ve iklim şartlarının da bir ürünüdür (İbni Haldun, 1991: 303-304, 309). Özetle İbni Haldun’un tarih, sosyoloji ve antropoloji yaklaşımı saha gözlemlerine dayalıdır ve çok yönlü derinlemesine gözleme sahiptir. Ayrıca aktarıcının da salt bir betimlemeden ziyade yorumlama yapması gerektiği vurgulanarak, sosyal bilimcinin tarih felsefesi bakımından büyük sorumluluğa sahip olduğunu belirtmektedir. İbni Haldun için toplum, dayanışmaya bakidir. Tarih, toplumsal dayanışmanın ve tezatlığın ürünüdür.

“Tarih yazmak, tarih yapmak kadar önemlidir. Tarih yazan, tarih yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanlığı şaşırta-
cak bir mahiyet alır” diyen Mustafa Kemal Atatürk, tarihçiye bü-
yük sorumluluk düştüğünü belirterek (İnan, 1998: 190-191), “Türk
çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde
kuvvet bulacaktır” der ve bu yaklaşımıyla tarihe verdiği önemi vur-
gular (İnan, 1959: 297). Afet İnan’ın da belirttiği üzere tarih top-
lum yaratır ve emek verilen mazi, gelecekteki sürekliliğin teminatı
olur. Öyle ki millet kavramına dayanan tarih, bireyleri geçmişin
hatıralarıyla birbirine bağlar. Tarih bir sosyal ilim olarak kavim,
millet ve milletlerarası alanda daimî oluş halidir ve günümüze in-
tikal eden siyasi kuruluşların da dayandığı medeniyet eserleridir.
O sebeple geçmişteki medeniyet eserlerini bilmek, bugünkü kuru-
luşlarla kıyaslamak için gereklidir (İnan, 1998: 190-191). Tarihin
toplumsal dayanışmaya teşkil olmasının sebebi, “benzerliğe dayalı
biz” ve “farklılığa dayalı ötekiler” kavramlarıdır. İnsanoğlunun
kendisine etnik, dini, kültürel vb. açılardan benzeyenlerle hareket
etmesinin yegâne sebebi hayatta kalma mücadelesidir. Ve tarih bu
mücadelelerle doludur. Biz ve ötekiler ikilemi sosyolojik, antropo-
lojik ve tarihi kültürel temellidir.

Tarih ve Sosyolojinin Ortaklığı

Etimolojik açıdan Latince toplum anlamına gelen *socius* ve Yu-
nanca bilgi demek olan *logos* sözcüklerinin birleşiminden meydana
gelen sosyoloji, Batı’da ilkin *sosyal fizik* kelimesiyle varlık bulsa
da Auguste Comte’la birlikte sosyoloji adını almıştır. Türkiye’de
ise özellikle Ziya Gökalp’le nam alan *ictimaiyat* kelimesiyle var-
lık bulmuştur. Sosyoloji, insan toplumlarını sistematik bir şekilde
araştıran bir bilimdir. Sosyolojinin ana konusu, bireysel özellik-
lerimizle toplumsal yapılar arasındaki karmaşık etkileşim ürünü
olan günlük hayattaki düşünce ve davranışlarımızın yorumlan-
masıdır. Sosyoloji birey ve toplumu birlikte ele alır ve toplumsal

düşünüşün bireysel yaşantı üzerindeki etkilerini yadsımadan hayatımızın, bireysel öz geçmişimiz ile toplumsal tarihimizin ortak bir eseri olduğunu anlayabilme becerisi sağlar (Newman, 2016: 9).

Sosyoloji toplumun kültürüyle yapılarını ele alır ve bunların geçirdiği değişime odaklanır. O bunları incelerken, değişimi daha açık bir şekilde kavrayabilmek için toplumların tarihsel köklerini ve tarihi gelişim evrelerini ele alır. Bu bağlamda sosyolojinin odaklandığı kavramlar (toplum, nüfus, azınlık grupları, organizasyon, toplumsal değişim, toplumsal kurumlar, değer, statü vb.) tarihin de dilidir. Tarih de sosyolojinin adeta laboratuvarıdır. Her ikisi de birbirlerinin alanlarından faydalanarak hem kendilerini hem de birbirlerini tamamlarlar (Akşın, 1975: 122). Esasında her tarihi olay sosyo-kültürel olaydır. Sosyoloji, toplumsal bir hadiseyi tek başına değil din, tarih, felsefe gibi birçok disiplinle açıklamaya çalıştığından meseleye çok boyutlu yaklaşır. Mills, toplumsal çalışma yürüten sosyolojinin tarihsel bir bakışa dayandığını ve toplumsal kavrayabilmek için tüm tarihsel materyallerden yararlanması gerektiğini belirtmektedir. Dolayısıyla ona göre alanı toplumbilim olan tüm bilim dalları, tarihsel toplumbilim niteliğini taşımak durumundadır (Mills, 1979: 227-228). Bu da her sosyo-kültürel olayın bir tarihsel nitelik taşıması gerektiğini ve tarih ile sosyoloji arasında sıkı sıkıya bir bağ olduğunu bize göstermektedir. Sosyologlar her sosyal olayın temelinde tarihi olay vardır derler. Bu sebepten ötürü sosyoloji tarihe ya da tarihî bilgilere başvurmak zorundadır.

Tarih ile sosyolojiyi bu denli yakınlaştıran unsurlar “toplum” ve “kolektif bilinç” olaylarıdır. Toplum belli bir coğrafyada, farklılıktan çok benzerlikleri doğrultusunda bir arada olan insanların birleşimiyken, kolektif bilinç, insan tarafından oluşturulan toplumsal kurumlardır. Tarih ve sosyoloji, kolektif bilinci psikolojinin ilgi alanı olan bireysel bilinçten üstün tutan bilim dallarıdır. Örneğin Auguste Comte -her ne kadar daha sonraları bunu düzeltecek de olsa- bilimler sıralamasına psikolojiyi dahil etmeyerek, *sosyolojizm* akımını (sosyoloji okulu), *psikolojizm* akımından (psikoloji okulu) farklı tabiatlara sokmuştur (Kösemeihal, 2010: 146-147).

Sosyoloji ve tarihi bir arada tutan etkenin toplum ve kolektif bilinç olduğu üzerinden hareketle, Emile Durkheim bunu *dışlık* ve *baskı* kavramlarıyla açıklar. Ona göre toplumsal olaylar din, ahlak, hukuk, mantık benzeri çeşitli biçimlere bürünerek bireysel bilinçlere dıştan gelirler ve bireyler istese de istemese de zorla kabul ettirilirler. Durkheim'e göre toplumları bir arada tutan unsur toplumsal iş bölümüdür. İş bölümü bireylere toplumsal alanlarda bulunmalarını gerektirerek, dayanışmayı sağlayan bir unsurdur (Köseihal, 2010: 179-185). Tarih, toplumsal dayanışmanın bir ürünüdür. Örneğin savaşlar, dayanışma içerisinde olmadığımız ve çıkarların çatıştığı gruplara karşı açılırken, dayanışma içerisinde olan toplumlar bu mücadeleye birlikte katılırlar. Daha önce de ele alındığı üzere bu durum İbni Haldun'un asabiye kavramında da vurgulanmaktadır (Gültekin, 2016: 284). Sosyoloji, toplumun olayları algılama ve bunu toplumsal davranışa dönüştürme halidir.

Tarih ve Antropolojinin Ortaklığı

Etimolojik açıdan antropoloji, Yunanca insan anlamına gelen *anthropos* ve araştırma anlamına gelen *logos* kelimelerinden türemiştir. İnceleme alanı insan bilimi olan antropolojinin tarih, sosyoloji, psikoloji, ekonomi, siyaset vb. merkezinde insan olan çok sayıdaki disiplinle ortaklığı bulunmaktadır. İnsanı konu edinen bu ortaklığın yanında antropolojinin diğerlerinden farkı, insanın köklerini, davranışlarını, gelişimini ve bunların gruplar arasındaki farklılığını araştırmasıdır. Antropoloji aynı zamanda eski insanlardan kalan fosilleşmiş iskeletleri, tarih öncesi ile tarihi eserleri ve tarihi çağdaş kültürleri ele almaktadır. Öyle ki antropoloji insanların kültürel ve biyolojik evrimini anlama çabasında olup, geçmişten günümüze tarihi gelişimi anlama, anlamlandırma odağındadır (Ferraro ve Andreatte, 2017: 5). Güvenç'in de belirttiği üzere antropoloji,

- İnsanlar ve toplumların neden birbirlerine benzediklerini
- İnsanlar ve toplumların neden birbirlerine benzemediklerini
- İnsanlar ve toplumların neden ve nasıl değiştiklerini anlama amacıyla (Güvenç, 1999: 67-72).

İnsanların ve toplumların birbirlerine benzemeleriyle benze-memelerini monist-tekil bir yaklaşımla açıklamak noksanlık olur ama toplumların tarihteki belli bir coğrafyada savaş, barış, evlilik, ticaret vb. sebeplerle rastlaşmalarının veya aynı dili, benzer gele-nekleri paylaşmalarının yarattığı ortaklığın, onları yakınlaştırdığı söylenebilir. Bu yakınlaşmanın etkilerini salt tarihi anlatımla ele almak yerine, kültürel unsurlar üzerinden yorumlamak ve de-rinlemesine bütüncül bir analiz yapmak antropolojinin meselesi olmuştur. İnsanlar ve toplumların neden ve nasıl değiştiklerini anlamının yolu, sosyal evrimsel açıdan onların tarihi seyirlerine bakmaktan geçer. Bu sebeptendir ki antropologlar için topluluklar sadece güncel andan ibaret değillerdir; tarihteki toplumsal yapıları, güncel değer algılarının önemli bir sebebidir.

Antropolojideki çoğu kuram ve kuramcı için kültür, tarihle bağlantılı ele alınır. Tarihsel tikelcilik ve kültürel göreciliğe göre toplumlar ortak ve tek biçimli tek hatlı evrimsel kültürden ziyade her kültürün kendi içinde bir değer yargısı olduğuna, dolayısıyla tarihten gelen toplumsal deneyimlerin yarattığı olgularla farklılaş-tıklarına inanılır. Tarihsel tikelcilik, tarihsel olarak her toplumun tekil ve biricikliğini temellendiren ilkedir. Antropoloji, kültürle-rin kendi tarihselliklerinin, psikolojik ve çevresel koşullarının bir ürünü olageldiğini temellendiren yaklaşımdır. Toplumbilimlerin geliştiği 19. yüzyıl evrimci kuram görüşüyle, evrimin tüm insanlar için hiyerarşik bir sıralamayla bir ve tek olduğuna inanılıyordu. Lewis Henry Morgan bütün toplumların kültürel evrimini, yaba-nıllık (alt-orta-üst yabanıllık), barbarlık (alt-orta-üst barbarlık) ve uygarlık (eski-modern uygarlık) olarak sabitler (Morgan, 1994: 77-79). Sir Edward Burnett Tylor'da tek hatlı evrim inancıyla kültürel evrimi yabanıllık, barbarlık ve uygarlıkla açıklar (Haviland, ve vd., 2008: 653). Tarihsel tikelci antropoloji ise, evrimci görüşle beyaz adamın üstünlüğünü savunan ırkçı yaklaşımlara meydan okuyarak Emile Durkheim'in de belirttiği üzere her kültürün *sui generis* yani kendine özgü nevi şahsına münhasır olduğunu düşünür. Sui generis hali tarihtir; evrimci görüşün tek hatlı evrim anlayışına

tezat olarak, her toplumun kendi tarihi kültürel deneyimlerinin bir sonucu, bir ürünü olageldiğini savunur. Antropolojik açıdan her toplumun kendi tarihlerinin bir ürünü olduğunu ve toplumlar arası benzerliklerinin olağan olmasına karşın bilimsel bir veri oluşturamayacağını düşünen antropolog Alfred Lewis Kroeber ve Franz Boas'a göre tek hatlı evrimi benimsemek bir yanılsama olmakla birlikte, her toplumun tarihi doğrultusunda kültüre sahip olduğunu ve birey-toplum-kültür etkileşiminin daha gerçekçi olduğuna inanmaktadırlar. Kroeber'e göre kültür bireysel insan davranışlarında belirleyici bir rol oynasa da onu toplumsal gerçeklikten ayrı değerlendirmemek gerekmektedir. Yani her kültür toplumsalın, toplum da tarihin bir ürünüdür. Toplumların *temell/gerçeklik kültürü* (geçim, besin üretimi, teknolojik ve çevresel etkenler) ve *ikincil/değer kültürü* (sanatsal çabalar) ile kültürel olarak biçimlenmeleri, ayrı ayrı deneyimlere sahip olmalarını gerektirmiştir. Boas'da benzer düşüncelerle *ırkçı* olarak addettiği tarihsel tek hatlı evrimin bir Batı ideolojisi olduğunu ve beyaz ırkı üstün varsaymanın, onların zihinsel üstünlüklerinden değil, tarihteki uygun şartlardan kaynaklanarak, medeniyet mensuplarını daha avantajlı kıldığını belirtmektedir (Özbudun ve vd., 2006: 83-85). Boas bu tutumuyla dönemin ırkçı politikalarına meydan okuyarak, kafatası ölçümleri ve ten rengi tabakalaşmasıyla oluşturulan yüzeysel ve bilimsel kanıttan yoksun ırkların hiyerarşik sıralamasını reddetmiştir (Haviland ve vd., 2008, 195-196). Boas'ın farklılık yaratan bu tutumunun altında masa başı antropolojiye meydan okuyan Baffin Adaları ve Amerika'daki Kwakiutl yerlileriyle yürüttüğü saha çalışmalarına dayanan uygulamalı antropolojisinin yeri büyüktür. Bu çalışmalardan elde ettiği deneyimlere göre tarihsel tikelcilik, kültürü üç unsur üzerinden ele almaktadır:

- Çevresel koşullar: Her kültür coğrafyasının, ikliminin ve sosyal çevresinin ürünüdür.
- Psikolojik etkenler: Toplum bireylerden oluşan bir etkileşime sahiptir ve birey toplumun yarattığı dış etkenlerden etkilenmektedir.

- Tarihsel bağlamlar: Her toplum, kendi tarihsel koşullarının bir ürünüdür.

Toplumsal kültür, bağlı olunan tarihsel gelişmenin incelenmesiyle açıklanabilir. Toplumlar tek yönlü değil, tarih öncesi-dilbilim-fiziksel antropolojik incelemeleri kapsayan bütüncü bir yaklaşımla yürütülmelidir. Aksi halde toplumları sınıflandırmak, görece olduğundan toplumsal çeşitliliği ve bunun nedenlerini açıklamak için verilerinin toplanması ancak saha çalışmalarıyla oluşturulabilir. Çünkü tarihsel tikelcilik ve kültürel göreceliğe göre her kültür kendine özgüdür ve bir başkasıyla karşılaştırılmayacak tekil bir kendiliğe sahiptir. Dolayısıyla bir toplumun kültürel özellikleri tarihsel evriminin, çevresel koşullarının ve psikolojik etkenlerden oluşan bütüncü bir bağlama sahiptir (Özbudun ve vd., 2006: 81). Kültürel tekilsellik, kültürel benzerliğe engel teşkil değildir. Elbette kültürlerarası benzerlikler, ortaklıklar vardır ama bunlar, onları aynılaştırılmaz, aşinalık oluşturmaz.

Antropoloji dört alt dala sahiptir: Sosyal-Kültürel, dilbilimsel, arkeoloji ve fizik antropoloji. Tarih öncesi dönemlere ilişkin bilgiler arkeoloji tarafından çalışılmakta olup, insanın tarih süresince ürettiği maddi kültürü inceleyen bir bilim dalıdır. Arkeologlar, kazılarla keşfettikleri insana ait unsurlar vasıtasıyla, geçmişteki toplumsal yaşamın ipuçlarını birleştirerek kültürel alanı anlamaya çalışırlar (Durul, 2019: 19). Günümüzde arkeoloji, sadece tarihe ait ipuçlarını derlemekle kalmamaktadır. Çağdaş arkeologlar, kent kültüründeki sanayi toplumlarının kültürel atıklarından çöpler üzerine araştırma yaparak, arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan bulgularda olduğu gibi, çağdaş insanın gözden çıkardığı ve tükettiği unsurlar aracılığıyla onların gündelik yaşamına dair bilgilere ulaşmaya çalışırlar. Gündelik yaşama ait kalıntılar üzerinden yapılan çalışmalar, insanların söyledikleri-aktardıkları gibi yaşamadıklarını göstermektedir. William Rathje tarafından 1973 yılında Arizona Üniversitesi'nde yürütülen Çöp Projesi'nde ev halkının atıkları incelenmiştir. Araştırma birçok sosyal bilim dalından

araştırmacının katılımıyla yönetilmiş ve araştırmanın teknikleri birebir görüşme ve anketlerle yürütülmüştür. Ortaya çıkan sonuçlara göre, insanların davranışa döktüklerinin, söyledikleriyle aynı olmadığıdır. Öyle ki 1973'de Tucson'da alkol tüketimi oranını bulmak amacıyla yürütülen çalışmada insanların %15'i bira tükettiğini ve bunun sekiz kutuyu aşmadığını belirtmişlerdir. Fakat bölgede yürütülen çöp analizlerine göre katılımcıların %80'inden fazlasının bira tükettiği ve bunlardan %50'sinin haftada sekiz kutuyu aştığını göstermiştir (Haviland ve vd., 2008: 64-65). Bu proje aslında tarihi ve çağdaş kalıntıların, modern araştırma yöntemlerini daha gerçekçi kılmak üzere ne denli elzem olduğunu göstermektedir. Böylece arkeoloji, tarih ve antropolojinin önemli bir ortaklığı olarak tarihin sadece toplumların geçmiş dönemelerine ait değil, antropolojik bakış açısıyla günümüze de uyarlanan bir alan olabileceği gösterir.

Türkiye'de Sosyolojinin ve Antropolojinin Tarih Çalışmalarındaki Yeri

Antropolojinin Türkiye'de bir bilim dalı olarak kurulmasında Mustafa Kemal Atatürk'ün destekleri bulunmaktadır. Antropolojinin kurum kültürü bünyesinde kurulması, 1925 yılında İstanbul Haydarpaşa Tıp Fakültesi'nde Dr. Şevket Aziz Kansu başkanlığındaki Türk Antropoloji Enstitüsü'yle başlar. Yürütülen ilk bilimsel çalışma antropometriktir ve İstanbul Karaca Ahmet Mezarlığından çıkarılan Osmanlı dönemine ait iskeletlerin incelenmesine dayanır. 1970'lere kadar antropolojinin eski Anadolu halklarının iskeletlerini incelediği ve ancak 1960'larla kente yönelerek bugünkü odağıyla, sosyal ve kültürel hususlara kaydığı görülür (Özbek, 2001: 119). Antropolojinin Türkiye'deki ilk seyrinde arkeoloji, antropometri ve eski Anadolu toplumlarının tarihi araştırması bulunmaktadır. Bu yönüyle tarihle bir bağ kursa da özellikle günümüzde köy ve kent sosyolojisine yönelerek, toplumsal kültürel dokuya ait her alanda varlık göstermektedir.

Sosyolojinin Türkiye’de toplumsal ve bilimsel alanda kurumlaşmasına öncülük eden Ziya Gökalp, Türkleşmek-İslamlaşmak-Muasırlaşmak fikriyatıyla, Cumhuriyet’in toplumda, toplumsal dayanışma yaratması bakımından, hars olarak addettiği milli kültürün özümsemesinde öncülük etmiştir. Türkiye’de sosyoloji tıpkı tarih gibi ulus devlet yapılanmasının toplumca daha iyi kabul görmesi için aracı olarak tayin edildiğini söyleyebiliriz. Gökalp için ulusal bilinç çok önemlidir. Aslında Durkheim’in toplumsal bilinç ve toplumsal vicdan kavramlarının onda ulusal bilinç kavramıyla ele alındığı görülür (Ülken, 1939: 29). Ulusal bilinç, tarihten gelen geleneksel aşinalıkların, vicdanın, dayanışmanın güncelde de benzer duyguları yaratmasıyla açıklanmaktadır.

Gökalp, Türk medeniyet tarihini üçe böler:

- Eski devir: Türk kavminin var oluşundan itibaren Türklerin İslam dinine girmesi zamanına kadar
- Orta devir: İslam dinine girmesinden, Batı medeniyetini kabulü zamanına kadar
- Yeni devir: Batı medeniyetini kabulden güncele kadar (Gökalp, 1976: 19).

Gökalp, harsa-milli kültüre büyük önem vermekle beraber, toplumsal dayanışmayı sağlayacak olan hususun siyasetten, ekonomiden vb. önce toplumun kendisi olduğu ve toplumun tarihini, geleneklerini, değerlerini bilmeden, bu birlikteliğin sağlanamayacağını belirtir. Bu açıdan bu yoksunluğu, adeta toplumsal yabancılaşma olarak görmektedir. Gökalp ekolünün devamcısı Mehmet İzzet de toplumbilimin iki amacı olduğunu belirtir:

- İnsan toplumlarının oluşumunu, yapısını etraflıca nitelendirmek ve onların faaliyet yasalarını ortaya koymak
- İnsan toplumlarının tarihsel gelişmelerini, nasıl değiştiklerini bulmak ve olanaklı ise bunu bir yasa biçiminde ortaya koymak (İzzet, 1927: 4).

Mehmet İzzet'e göre toplumbilimin ve toplumbilimcinin toplumsal görevi, geçmişin izini sürmek ve topluma aslını aktararak, dayanışma bilincini yaratmasında öncü olmaktır. Bu yüksek bilincin aktarılma noksanlığını, siyasilerden çok toplumbilimcilerin sorumluluğunda olduğunu belirtmektedir. Ona göre insan ve hayvanların en önemli farklılığı, insan toplumunun bir tarihinin, yerleşmiş adet ve geleneklerinin var olmasıdır (İzzet, 1927: 2-3). Dolayısıyla tarih, toplumun ortak bilincini teşkil ederek, dayanışmayı sağlayan yegâne yoldur denilebilir.

Tarih, Sosyoloji ve Antropolojinin Ortak Araştırma Yöntemi ve Ortak Araştırma Tekniği

Doğa bilimlerinin araştırma yöntemi ve tekniği somut gerçekliğe dayalı laboratuvar ortamıdır. Nicel yöntemle yürütülür. Sosyal bilimler ise daha çok soyut gerçekliğe tabidir ve yürütülen araştırma nicelden çok nitel yöntem ağırlıklı ve tercihlidir. Böylece nitel yöntem aracılığıyla saha öncesi araştırma sorularını oluşturmak ve ardından yorumlama yapmak olanağı doğmaktadır. Nicel yöntem ise önceden oluşturulmuş hipotezleri sınamak üzere, geniş örneklemelerle sayısal veriler toplamaktan ve bunları determinist bir ilkeyle neden sonuç bağlamıyla açıklayarak, toplumsal düzenin yasalarını genelleme yaparak ele almaktan ibarettir (Yıldırım ve Şimşek, 2003: 28). Zira nicel yöntem doğrultusunda, sayısal verilerle elde edilebilecek toplumsal bilgiler demografik ağırlıklıdır ve yorumlamaya nispeten kapalıdır.

Kültür ise simgesel ve sembole dayalı özelliktedir. Simgelerden oluşan yazılı ve sözlü iletişim insanoğluna özgüdür ve bunlar kültürleme, kültürlenme, kültürleşmeyle öğrenilen, aktarılan bir ihtivaya sahiptir (Kottak, 2008: 47-50). Sadece nicel verilerden hareketle, simgesel kültürü anlamlandırmak olası değildir. Bu sebeple nitel araştırma yöntemiyle sosyal bilimler, kültürün bu derinliğini bütüncül açıdan yorumlamaya çalışır. Tarih, sosyoloji ve antropolojinin önemli bir ortaklığı da buradan gelmektedir. Nitel

araştırma yöntemi toplumsal olguları bütüncül anlamda ele alarak, konuda derinleşir, onu yorumlar.

Araştırma tekniği olarak tarihsel dilbilim hem yaşayan hem de ölü dillerin tarihçesini ve aralarındaki ilişkiyi irdeleyen bir daldır. Belirli bir dilin tarih içindeki herhangi bir dönemdeki bütün özelliklerine odaklanan betimleyici dilbilimden farklı olarak, dillerin değişimiyle ilintilidir. İnceleme alanı konuşulmayan ölü dilleri belirleme, bir dilin evrimsel değişimini inceleme, yeni dillerin gelişimini ve eski diller arasındaki ilişkiyi ele alır. Tarihsel dilbilimciler sadece tarihteki olaylarla ilgilenmeyip, çağdaş dillerin gelişimine bakarlar. Gündelik hayatın getirdiği değişimlere binaen kullanılan kelimeler de değişmekte ve yeni ihtiyaçlara gereksinim duyulmaktadır. Özellikle de teknolojinin ilerlemesiyle, örümce ağdaki kullanımlar dolayısıyla icat olunan yeni kelimeler gibi. Ayrıca çağdaş dilleri kendi kültürel bağlamlarında incelemek, dilbilimsel ayrılmaya yol açan değişim süreçlerini anlamamızı sağlar. Antropologların dile eğilim göstermesi, bir iletişim aracı olan dilin toplumsal işleyişi sürdürmesindedir. Bu bağlamda dilbilimin üç ana dalı vardır. Betimsel dilbilim, tarihin bir dönemindeki bir dilin özelliklerini belirleyerek, açıklamaya çalışır. Tarihsel dilbilim, aynı dilin eski ve yeni biçimleri arasındaki ilişkiyi sorgular, göç savaş vb. nedenlerle vuku bulan değişimine odaklanır. Etnik-dilbilim, dilin toplum, kültür ve insan davranışıyla olan ilişkisini inceler (Haviland ve vd., 2008: 233-234). Dolayısıyla dilbilimin tarihi ve sosyo-antropolojik bağlamı bir bütün olarak ele alınarak, bir araştırma tekniği geliştirilmiş olur.

Üç sosyal bilim dalını ilgilendiren doğrudan gözlem ve görüşmenin mümkün olmadığı durumlarda başvurulacak doküman analizi, araştırma öncesi ve araştırma sırasında yapılan bir tür literatür taramasıdır. Yazılı belge ve bilgilerin derlenmesiyle oluşturulan doküman analizi, çalışmanın gerçekliğini arttırmak için uygundur. Bunlar fotoğraflar, kişisel mektuplar, anlatılar, günlükler, resmi ya da gayri resmi raporlar olabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2003: 140). Bu türden bir araştırma diğer sosyal bilimlerde

de uygulanmaktadır fakat tarih-sosyoloji-antropoloji analiz yapma eğiliminde olduklarından, elde edilen bilgi kaynakları daha derinlemesine ve bütüncül kullanılmaktadır.

Geleneksel olarak tarihçiler kaynak açısından çeşitli belgelerden yararlınsalar da yakın geçmişe dair tanıklıkların tarih bilimi çerçevesinde kullanılması sözlü tarih ve etno-tarih tekniğini doğurmuştur. Sözlü tarih ve etno-tarihin araştırma tekniği kâşif, misyoner, tüccarların öyküleriyle, arazi asları ile doğum-ölüm ve diğer arşiv kayıtları vasıtasıyla sosyal olguyu inceleyen bir tarihsel etnografya türüdür. Kültürlerin etnik-tarihsel çözümlenmeleri, arkeoloji gibi kültürel değişikliği kavramakta önemli bir bakış açısı sağlar. Bu teknik, kültürlerarası karşılaştırmalar yaparak verinin güvenilirliğini de artırır (Haviland ve vd., 2008: 129-130). Sözlü tarih yaşayan kişilerden yakın tarihe mal olmuş toplumsal bir olay hakkında, birinci elden bilgi toplamının ve bunu bilimsel bilgiye dönüştürmenin biçimidir. Yani yakın tarihteki kültürleri ele alır. Geleneksel tarihçilik anlayışında kimi olaylar yazıya geçmemektedir. Sözlü tarih bu açığı kapatma gayretiyle dile getirilmeyen ama önemi bulunan tanıklıkları kültürel anlatıma yer vererek bilimsel yolla ön plana çıkarmaktadır (Üçüncü, 2011: 451). Sözlü tarihi, antropoloji ve sosyolojiyle bu denli yakınlaştıran unsur verilerin toplanmasında kullanılan yüz yüze görüşme tekniği ve saha sonrası elde edilen güncel tarihi öneme sahip bilgilerin aktarılmasında, sosyal bilimcinin yorumlama yapmasına açık olmasıdır. Bu yönüyle de özellikle antropolojide ama sosyolojide de kullanılan etnografyanın tarihle harmanlanmış bir türevidir.

Sonuç

19. yüzyılla birlikte sosyal bilimlere oluşturan disiplinler kendi içlerinde uzmanlaşarak yöntem ve tekniklerini özelleştirmişlerse de 20. yüzyılın çağdaş bakış açısıyla aslında her birinin amacının benzer olduğu ve birlikte bir bütünün parçalarını meydana getirdikleri anlaşılmıştır. Bu anlayış entelektüel duruşun gereğidir. Bi-

limin amacı, insanlığa fayda sağlamaktır. Doğa bilimleri gibi sosyal bilimler ailesi içerisinde de ahengın önemi ve bütüncül bakışın elzemliği, toplumsal fayda adına gereklidir. Fayda sağlamak için bilmek, anlamak ve yorumlamak önemlidir. Bütüncül ve derinlemesine bilgi için tekil bakış noksanlık yaracağından, çalışmada sosyoloji ve antropolojinin tarihle olan bağlarına değinmek, sentez açısından doğru olmuştur.

Kültür dışıdır çünkü doğurgandır. Kültür toplum tarafından üretilen ve değışime açık olan bir unsur olduğundan, toplum da dışıdır, doğurgandır. Tarihin, sosyolojinin ve antropolojinin ortak meselesi toplum ve kolektif bilinçtir. Dolayısıyla her üç bilim de dışıdır, doğurgandır. Bu ortak özellik onları aynı aile mensubu yapmaktadır. Çalışmada antropolojiye ve sosyolojiye kız kardeş ve tarihe onların teyzeleri dememdeki sebep bundandır. Çalışmada, büyük oranda ortaklaşa hareket eden sosyal bilim dallarından sosyoloji ve antropolojinin, tarih çalışmalarına katkısı üzerinde durulmasının kaçınılmazlığı, bu üçlünün özdeş aile mensupları olmalarıdır. Çünkü kalıtımsal olarak üçü de birbirine yakın ve birbirini tamamlayan bilim dallarıdır.

En bilindik sade anlatımla tarih geçmişin bilimi olarak onun kara kutusudur; sosyoloji ve antropoloji de günümüze büyütle odaklanmaktadır. Toplumsal alan bir buzdağı olagelsin... Kimi zaman onun görünen kısmı tarih, görünmeyen kısmı da antropoloji ve sosyoloji olsun; kimi zaman da tersi. İşte bu sebeple Atatürk'ün de belirttiği üzere tarihi yazan tarihçinin önemi kaçınılmazdır. Çünkü tarih, toplumsal aidiyet belleğinin oluşmasında, hafife alınmayacak kadar kadim, değerli ve kutsaldır. Geçmişin izi tarih, ancak ve ancak yine günceli iyi okuyabilen ve toplumsal değer ile normları kalbiyle hisseden, zihniyle doğru kavrayan antropolog ve sosyologların elindedir. Sosyoloji ile antropoloji, toplumun tarihi zeminini en nesnel biçimde anlayabilmek için saha gözlemlerinde bulunan, bunları yorumlayan ve sistematik bilgiyle toplumsal yapının süzgecine sunan bilim dallarıdır. Dolayısıyla hakkaniyetli bir tarih yazımı için esasın derinine inen sosyolojik ve antropolojik

bakış açıları, sadece geçmiş için değil ileride geçmiş olarak kayda geçecek olan bugünler için de önemlidir; bu böyle hatırlanmalıdır.

Tarih “olayı”, sosyoloji “olayın toplumsaldaki etkisini”, antropoloji de “olayın içeriğini” inceler. Tarih, toplumun geçmişte yaşadığı ve toplumsal yapıları etkileyen olayların belgelere intikal etmiş yazılı verilerine odaklanırken, sosyoloji ve antropoloji sözlü kültürün ilk kültür biçimi olduğundan, sokağın dilini bilime dönüştüren bir araçtır. Belgelere henüz dayandırılmayan veya geçerli sayılabilecek kaynaklarla desteklenemeyen “söylemler, sözlü aktarımlar, davranışlar ve simgeler” antropoloji ve sosyoloji aracılığıyla önem bulup, değerlendirilir, tarihsel bir anlatıma kavuşurlar. Yazıdan önce söz vardı bilgisinden hareketle, yazıya dökülmeyen sözün de bir hükmü olamayacağı düşünülebilir.

Tarihin üç ayaktan (tarihi olay, tarihi yaşayan tanıklar ve tarihi olayı aktaran tarihçi) ibaret olduğuna ve onun en temel kaynağının insan ve toplum olduğu vurgulanmıştı. Tarih yazıcılığı, tarihsel bir olayı betimleyici bir biçimde hikâye etmek, anlatmak değildir. Toplumsal kültürü, sembelleri, değerleri, normları, gündelik hayat algısını bilmek, yorumlamak açısından kaçınılmazdır. Esas dayanağımız, her sosyal olgunun temelinde tarihi bir olay yattığı düşüncesini çıkış noktası yapmak ve her tarihi olayın yorumlanmasında sosyal olguya vurgu yapmadan açıklamanın hakkaniyetli olmayacağı gerçeğidir. “Toplum” ve “kolektif bilinç” vurgusu buradan kaynaklanmaktadır.

Tarih, biz ve ötekiler farklılaşmasının bir ürünü olduğu kadar, biz kavramının uyumundan da oluşmaktadır. Antropoloji ve sosyoloji, biz olgusunun içeriğine giren ve onu ötekilerle kıyaslayan bir anlayışa sahiptir. Dolayısıyla toplumsal farkındalığın, aidiyetin, aşinalığın okunmasında aracılık etmektedirler. Bilim sürekli ve gelişime açıktır ve son söz bitmez ama şimdilik son söz, her üçünün de birbirlerine fayda sağladıkları, birbirlerini dönüştürdükleri ve tamamladıkları olabilir.

KAYNAKÇA

- Akşin, Sinan. *Tarih ve Siyasi İlimler*. Elazığ: FHA Merkezi Yayınları, 1975.
- Doğan, Özlem. *Tarih Felsefesi*. İstanbul: Anahtar Kitaplar, 1996.
- Durul, Ferzan. “Bizi Şekillendiren Kültür Sosyal ve Kültürel Antropolojiye Giriş” içinde, Editör Rabia Ebrar Akıncı, Hümanizmanın Son Noktası. İstanbul: Nobel, 2019.
- Gary Ferraro ve Susan Andreatte, *Culturel Anthropology: An Applied Perspective*. USA: Cengage Learnin, 2017.
- Gökalp, Ziya. *Türk Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı, 1976.
- Gültekin, Mehmet. İbni Haldun, Modernlik ve Modern Sosyoloji. *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sonbahar III 2016, ss. 277-293.
- Güvenç, Bozkurt. *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999.
- Haviland, William A. ve Prins, Harald E. L. ve Walrath, Dana ve McBride, Bunny. *Kültürel Antropoloji*. (Çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu). İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2008.
- <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi 01.07.2020.
- İbni Haldun. *Mukaddime Cilt I* (Çev. Zakir Kadiri Ugan). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, 1991.
- İnan, Ayşe Afet. *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*. Ankara: TTK Yayınları, 1959.
- , *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*. Ankara: TTK Yayınları, 1998.
- İzzet, Mehmet. *Yeni İctimaiyat Dersleri*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1927.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Tarih Metodu* (Teksir). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1972.
- Kottak, Conrad Phillip. *Antropoloji: İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*, Çev. Serpil N. Altuntek ve vd., Ankara: Ütopya Yayınevi, 2008.
- Kösemihal, Nurettin Şazi. *Sosyoloji Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010.
- Newman, David M. *Sosyoloji*. (Çev. Ali Arslan). İstanbul: Nobel, 2016.

- Özbaran, Salih. “Tarih Nedir”, Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu, s.s. (1- 7), Elazığ, 1990, Fırat Üniversitesi Yayınları.
- Özbek, Metin. “Cumhuriyetle Gelişen Antropoloji”, Atatürk’ün Ölümünün 62. Yılında Cumhuriyet Türkiye’sinde Bilimsel Gelişmeler Sempozyumu 8-10 Kasım 2000, (Haz. ve Ed. Bahaeddin Yediyıldız), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2001: 119-126.
- Özbudun, Sibel ve Şafak, Balkı ve Altuntek, N. Serpil. *Antropoloji Kuramlar/Kuramcılar*. İstanbul: Dipnot Yayınları, 2006.
- Mills, C. Wright. *Toplumbilimsel Düşün*. Ankara: DER Yayınları, 1979.
- Morgan, Lewis Henry. Eski Toplum I (Çev. Ünsal Oskay). İstanbul: Payel Yayınları, 1994.
- Soysal, Mahmut Enes. Tarih Biliminin Sosyal Bilimlerle İlişkisi ve Önemi Üzerine Genel Bir Bakış, Sayı 1, Cilt 1, ss. 343-404, 2012. Atatürk Dergisi.
- Üçüncü, Kemal. “Türkiye’de Tarih Yazımı” içinde, Vahdettin Engin, Ahmet Şimşek (Ed.), Sözlü Tarih. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011.
- Ülken, Hilmi Ziya. Ziya Gökalp. İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1939.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan. Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2003.